

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ГРУШЕВСЬКОЗНАВСТВА

Системні студії, присвячені Михайлу Грушевському, були започатковані у 60-х роках минулого століття в діаспорному грушевськознавстві завдяки головно членам Українського Історичного Товариства та його голові Любомиру Винару¹. Вони ставили перед собою значною мірою науково-популяризаторські завдання з огляду на надмірну критичність у сприйнятті постаті видатного вченого як в радянській історіографії, так і в діаспорному українознавстві. З того часу протягом кількох десятиліть головним завданням дослідників було формування та накопичення джерельної бази, а згодом реконструкція на її підставі фактів і періодів біографії М. Грушевського².

Нового імпульсу ці студії отримали з початком 90-х років, коли українські архіви удоступнили широкому колу дослідників розлогу, перед тим практично незнану, грушевськіану³. Активна едиційна діяльність дозволила на сьогодні опублікувати головний масив джерел, що стосується життя та творчості М. Грушевського – це його спогади, епістолярій, щоденники та поодинокі наукові твори. Це, в свою чергу, дозволило детально реконструювати не лише поодинокі періоди біографії вченого, але й створити її цілісну картину.

Надалі залишаючись одним із найбільш популярних напрямків сучасної української історіографії, студії над М. Грушевським, натомість, демонструють значну традиційність у виборі дослідниками тематики, в центрі якої перебувають дослідницька, науково-організаційна та суспільно-політична ділянки діяльності видатного вченого. Екстенсивний, спрямований виключно на реконструкцію та накопичення фактологічної бази, характер сучасних грушевськознавчих студій породжує низку проблем. Передусім, це подальший процес «забронзовування» постаті М. Грушевського, некритичне акцентування на винятковості його внеску до всіх сфер культурного та громадського життя українського народу кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. Останнє призводить до втрати історичної перспективи в оцінках спадщини видатного діяча, а також породжує феномен «перевиробництва» та закріплення дисциплінарної структури грушевськознавства. Все це утруднює модернізацію спадщини М. Грушевського, її наближення до сучасників. З огляду на сказане, на сьогодні, вочевидь, постає проблема перегляду традиційних джерелознавчих і фактографічних пріоритетів у підході до вивчення постаті М. Грушевського, пошуку нових методологічних моделей для оновлення тематичного спектру грушевськознавства.

Серед таких методологічних концепцій, на нашу думку, своїми можливостями приваблює теоретична модель нової культурно-інтелектуальної історії. На відміну від традиційної історії історіографії, цей напрямок тяжіє до методологічного плюралізму, міждисциплінарності,

орієнтує дослідника передусім на дослідження інтелектуальної діяльності і процесів у сфері гуманітарного, соціального та природничонаукового знання в їх конкретно-історичному соціокультурному контексті. Останнє спонукає інтерпретатора вітчизняної історичної думки постійно враховувати широке історико-культурне тло становлення історіографічних моделей. Обґрунтовуючи плідність цього напрямку для осмислення проблем з царини історії історіографії, російська дослідниця Л. Рєпіна зазначає: «У наш час принциповим стає процес врахування взаємодії, яка існує між рухом ідей та їх зовсім не абстрактним історичним «середовищем існування», тими соціальними, політичними, релігійними, культурними контекстами, де ідеї народжуються, поширюються, спотворюються, модифікуються та розвиваються»⁴. Такий підхід, наприклад, орієнтує дослідника на вивчення не лише того, як творчі ідеї М. Грушевського сприймалися в науці його часу, але й, що більш важливо – у масовій свідомості сучасників, як вони «жили» та яких змін, модифікуючись, зазнавали. Це уможливило аргументовано завершити дискусію, котра тривала протягом всього ХХ століття, довкола проблеми модерності чи застарілості історичних концепцій М. Грушевського, відійти від безпідставної критичності чи надмірної апологетики у їх сприйнятті.

Тут постає й інша малознана сучасним дослідникам проблема вивчення впливу позанаукових чинників та об'єктивних життєвих ситуацій на продуктивність інтелектуальної праці М. Грушевського та еволюцію його творчих зацікавлень. Наприклад, відомо, що саме через впливи зовнішніх обставин видатний учений скорегував свої творчі плани та сів у роки Першої світової війни за написання праці зі всесвітньої історії, а також взявся за розробку соціологічної проблематики на еміграції, що значно збагатило дисциплінарний спектр обговорення його ідей сучасниками.

Тут ми торкаємося й іншої малознаної сьогодні проблеми зворотного зв'язку – виявлення того, яким чином дискусії довкола запропонованих ученим ідей впливали на його власну творчість. Цей вплив, як вдалося виявити, мав два головних прояви – появу нових історіографічних праць ученого та модифікацію його наукових концепцій. Наприклад, необхідність відповіді на висловлені в численних рецензіях закиди на перший німецькомовний том «Історії українського народу» змусила М. Грушевського вкотре звернутися до обґрунтування своєї ранньоісторичної моделі⁵. Його велика за обсягом стаття, що з'явилася німецькою мовою на сторінках реномованого австрійського історичного часопису, містила цілу низку нових аргументів на користь своєї концепції та сприяла подальшій популяризації українського погляду на східноєвропейське минуле в середовищі західних фахівців⁶. З іншого боку, реагуючи на критичні зауваження сучасників, М. Грушевський нерідко вдосконалював як структурне оформлення, так і змістове наповнення власних праць. Наприклад, під впливом полеміки, що розгорнулася довкола першого видання російськомовного «Нарису історії українського народу», реагуючи на закиди щодо незадовільного

представлення у книзі українського ХІХ століття, у наступних виданнях учений більш раціонально розподілив матеріал за періодами. Під впливом критики зазнала змін також «Історія України-Руси», свідчення цього – поява оновлених видань перших томів праці⁷.

Концептуальна стратегія культурно-інтелектуальної історії, відповідно, передбачає врахування, поряд із наукознавчим і культурологічним, також персоналізованого підходу – зосередження не тільки на аналізі різноманітних інтерпретативних моделей, але й на процесі їхнього творення, тобто на дискурсивній практиці дослідника; виявлення впливу на його діяльність численних ідейних, соціальних і психологічних чинників. Це, наприклад, орієнтує дослідника на виокремлення певних тенденцій та простеження традицій у сприйнятті творчого доробку М. Грушевського його сучасниками – виявлення того, яким чином світоглядні настанови критика вплинули на особливості його інтерпретації. Спеціально звертаючись до цієї проблеми, нам, наприклад, вдалося реконструювати низку національних традицій у прочитанні творів ученого, зокрема, українську, російську, польську, чеську, німецьку, французьку та інші⁸.

Особлива увага в сучасній культурно-інтелектуальній історії звертається, з одного боку, на з'ясування того, що з ідейних комплексів сприймалося та утримувалося (хай навіть вибірково та непослідовно) масовою свідомістю, яка не претендує на оригінальність. А з іншого, досліджуються способи поширення нових ідей, зокрема через популярну літературу, передусім у зламні періоди. З огляду на це, продуктивним виглядає, наприклад, звернути спеціальну увагу на маловивчену сьогодні проблему діяльності М. Грушевського по популяризації своїх наукових ідей у широкому українському, російському та західному читацькому середовищі. Відомо, що сам учений особливого значення надавав важливості популяризації своїх праць багатьма мовами, адаптуючи наукові тексти відповідно до інтелектуального рівня читацької аудиторії, котрій адресувалося написане. Останню обставину він завжди відзначав у авторській передмові до популярних видань. Про виняткову важливість наукової популяризації свідчить також його принципова позиція у відомій дискусії довкола появи праці Миколи Аркаса⁹.

Утім, найбільшу актуальність у науковій популяризації вчений вбачав у зламні епохи української історії. Відомою є його цілеспрямована популяризаторська діяльність у часи Української революції та на еміграції. Як свідчить вивчена критична література, найбільшого суспільного резонансу мали саме його науково-популярні праці, що викликали досить емоційні дискусії, передусім у російському та польському інтелектуальних середовищах на початку ХХ століття¹⁰. Зауважений аспект сприйняття творчості М. Грушевського безпосередньо стосується проблематики ще одного популярного зараз історіографічного напрямку – історії читання¹¹. Спеціально не торкаючись цієї теми, лише на підставі зазначених накладів книг, можемо впевнено ствердити, що М. Грушевський був найбільш

читаним серед сучасників українським істориком, принаймні серед тих, що не тішилися допомогою державних структур (на противагу, наприклад, українським марксистським історикам). Надзвичайно перспективним тут видається окреслити коло читачів праць ученого, виявити географію їх поширення, усебічно відтворити особливості непублічного сприйняття його різнобічної діяльності (за матеріалами щоденників, мемуарів, приватного листування), специфіку прочитання текстів історика поза фаховим середовищем.

Важливе місце в сучасній інтелектуальній історії посідає інтенсивний мікроаналіз – чи то аналіз конкретного тексту, чи ситуації, окремої творчої особистості або міжособистісних взаємин в інтелектуальному середовищі. Біографічний підхід є традиційно пріоритетним в історії думки та науки, з урахуванням ролі особистісного начала в цих галузях людської активності. На відміну від традиційної історії історіографії, інтелектуальна історія звертає пильну увагу дослідників на істориків другого та третього плану, чії твори не мають особливої цінності з погляду сучасних історіографічних та інтелектуальних стандартів, але з огляду на формування суспільної думки можуть бути так само важливими, або навіть і більш важливими, аніж праці визнаних сьогодні великими дослідників. Зрештою, і зрозуміти історичне значення видатних істориків неможливо без знайомства з їхнім інтелектуальним оточенням та загальними моральними та естетичними цінностями епохи, а сам характер цього оточення повинен бути встановлений у результаті історичного дослідження природи та взаємозв'язків тих ідей, які в ті часи переважали в суспільстві. З огляду на це, наприклад, в поле зору сучасного дослідника повинно потрапити не лише критичне обговорення праць М. Грушевського з боку його видатних українських, російських, польських, чеських, німецьких, французьких, румунських та американських сучасників, але й дискусії, які точилися на сторінках популярних видань і щоденної преси, адже саме вона найбільшою мірою впливала на формування ставлення до творчості вченого з боку пересічного читача¹². Зауважимо, що найбільш прискіпливою у зверненні до творчості М. Грушевського окрім української, була російська та польська преса, на сторінках якої велася нерідко брутальна полеміка з ідеями вченого, формувався його образ як ворога національних інтересів росіян і поляків. Візуально це ставлення відбилося у численних карикатурах, героєм яких був український учений. Збирання, систематизація та вивчення останніх – ще один перспективний напрямок сучасного грушевськознавства.

Сучасна версія біографічного підходу, концептуалізована в моделі нової біографічної історії, орієнтує дослідника на всебічну реконструкцію особистого життя та унікальних долей окремих історичних індивідів, вивчення формування та розвитку їх внутрішнього світу та всіх проявів життєдіяльності¹³. Йдеться передусім про концентрацію на приватному, індивідуальному, унікальному у конкретних людських долях та, водночас, – про первинно закладену принципову установку на виявлення специфіки та

варіативності різнорівневого соціального простору, повного спектру та меж тих можливостей, котрими володіє індивід у рамках певного культурно-історичного контексту. В подібних дослідженнях приваблює виключно зважене поєднання двох пізнавальних стратегій. З одного боку, вони зосереджують увагу на так званому культурному примусі, а також на тих поняттях, за допомогою яких «люди презентують та осягають свій світ». З іншого боку, в них достатньо послідовно виявляється активна роль діючих історичних осіб і той – специфічний для кожного соціуму – спосіб, котрим історичний індивід, в закладених і не повністю контрольованих ним обставинах, «творить історію», навіть якщо результати цієї діяльності не завжди і не у всьому відповідають його намірам.

У фокусі сучасного біографічного дослідження опиняється внутрішній світ людини, її емоційне життя, пошуки розуму та духу, відносини з рідними та близькими в родині та поза нею. При цьому індивід виступає водночас і як суб'єкт діяльності, і як об'єкт контролю з боку сімейно-родинної групи, кола близьких людей, формальних і неформальних товариств, соціальних інститутів і владних структур різного рівня¹⁴. У цьому аспекті для сучасного дослідника відкриваються цікаві перспективи, адже М. Грушевський як людина у вимірі буденності до цього часу залишається практично незаниманим. Натомість, опрацювання саме цієї проблеми дозволило б значною мірою наблизити постать вченого до сучасників.

Поряд з окресленими перспективами макро- та мікроаналізу, сучасна інтелектуальна історія значну увагу звертає на вивчення так званої "безлюдної" історії ідей. У цьому випадку, наприклад, надзвичайно цікавим видається простежити те, яким чином концепція самобутнього українського історичного процесу, сформульована та обґрунтована М. Грушевським, об'єктивувалася від свого творця та функціонувала не лише у вітчизняному, але й у польському, російському та – ширше – західному інтелектуальному просторі, впливаючи на переосмислення, здавалося б, усталених історіографічних постулатів. Так, у російській науці, під впливом схеми М. Грушевського вже напередодні Першої світової війни розпочався поступовий перегляд погодинської моделі східноєвропейського минулого¹⁵. У працях Олександра Преснякова, наприклад, йшлося про необхідність самостійного вивчення історичної долі українців, білорусів та росіян – ідея, що була неможливою в російській історіографії ХІХ ст.¹⁶. Частина польських науковців під впливом концепцій українського колеги поступово відмовлялися від усталеної моделі інтерпретації феномену козаччини виключно в термінах «зради» та «внутрішнього неспокою»¹⁷. Західні фахівці, хоча тривалий час і чинили опір моделі М. Грушевського, все ж погодилися з правомірністю постановки ним низки наукових проблем, все частіше вживаючи у своїх працях етнонім «українці» замість традиційного «русини», що було свідченням їх розуміння існування окремого слов'янського народу зі своєю самобутньою історією та культурою¹⁸. Та найбільш цікавих метаморфоз концепції М. Грушевського зазнали в українському

інтелектуальному просторі, де були переосмислені з позицій державницької та марксистської історіософської традиції. Ініційовані ідеями М. Грушевського численні історіографічні дискусії привернули увагу до україністики в середовищі славістів, що суттєво вплинуло на модернізацію вітчизняної науки.

Сучасна інтелектуальна історія, як й історична наука загалом, усе більше тяжіє до методологічного плюралізму та міждисциплінарного підходу, що вимагають від дослідника використовувати якомога ширший спектр теоретичних і практичних досягнень усіх гуманітарних і соціальних наук¹⁹. В цьому аспекті відзначимо, що грушевськознавство постало саме як міждисциплінарний напрямок досліджень. Тож йдеться про поглиблення напрацьованих зв'язків і розширення існуючого кола міждисциплінарної взаємодії. Плідність міждисциплінарного підходу до вивчення постаті М. Грушевського є безсумнівною, адже саме такий підхід дозволяє розглядати об'єкт дослідження – людину минулого як носія певної культури та водночас особистісної свідомості – під різним кутом зору, з різних сторін, створюючи його об'ємний «голографічний» портрет.

Сучасне розуміння міждисциплінарності, на думку Бернара Лепті, може бути зведене до кількох ключових принципів: введення нових об'єктів дослідження (жоден об'єкт дослідження не є самозрозумілим, лише погляд дослідника визначає його контури); забезпечення умов, необхідних для появи нових знань та кращого розуміння реальності, для подолання тягара накопичених традицій (практика міждисциплінарності – своєрідний трамплін для цього постійного оновлення); удосконалення методики, прийомів і моделей, системи пояснення. В міждисциплінарному діалозі, відзначив Б. Лепті, історик міг би взяти на себе складне завдання детально проаналізувати те, яким чином еволюція людського суспільства водночас і міститься в його минулому і є непередбачуваною²⁰.

В реалізації завдань сучасної інтелектуальної історії важливе значення має опрацювання адекватних джерелознавчих підходів. Вони засновані на розумінні історичного джерела як результату цілеспрямованої людської діяльності, явища культури²¹. В свою чергу, це орієнтує дослідника на системне вивчення джерел, на звернення до всього обсягу витворів культури (у широкому сенсі), створених у процесі людської діяльності та, відповідно, таких, що відобразили в собі різноманітні аспекти розвитку суспільства та особи²². Відтак для сучасного дослідника творчості М. Грушевського постає важливе завдання цілісного осмислення його творчого доробку, акцентуючи увагу не лише на історіографічних працях, але й враховуючи історико-літературні, соціологічні та релігієзнавчі студії, публіцистику і художню творчість. Такий підхід, поза сумнівом, суттєво збагатить узвичаєну дисциплінарну палітру грушевськознавчих студій.

Особливу значущість в сучасній інтелектуальній історії займають джерела особистого походження, мова яких розглядається як спосіб самовираження людини. Повторюваність і стійкість мовних практик у

джерелах такого роду може слугувати підставою для більш широких узагальнень. На сьогодні є опублікованим значний масив як монологічних (щоденники та мемуари), так і діалогічних (епістолярій) текстів М.Грушевського. Їх усебічний аналіз з метою, наприклад, з'ясування структур психіки видатного вченого чи неусвідомлених мотивацій творчості – значною мірою завдання майбутнього.

З культурно-інтелектуальною історією безпосередньо пов'язаний ще один перспективний напрямок – нова історична критика, що в своїх засадах відмовляється від традиційного опису та інвентаризації історичних концепцій, напрямків та шкіл та акцентує дослідницьку увагу на аналізі, головним предметом котрого стають якісні зміни в дослідницькій свідомості та творчій практиці істориків. У поле зору нової історичної критики потрапляють не стільки результати професійної діяльності історика, скільки ціла його творча лабораторія, дослідницька психологія та практика, і в цілому – культура творчості історика. Це важливо з огляду на те, що історик занурений не лише в сучасне йому загальнокультурне середовище, але й у більш вузьку професійну культуру, котра має власні традиції. У цьому напрямку сучасне грушевськознавство вже має певні напрацювання, а спроби звернення до психології творчості М. Грушевського, здійснені В. Ващенком викликали жваве обговорення в українській історичній науці, котре висвітлює як затребуваність такого роду досліджень, так і методологічну розгубленість частини сучасних істориків у їх сприйнятті²³. В цьому аспекті надзвичайно перспективним виглядає вивчення мікросоціуму М. Грушевського, передусім, творення довкола нього численних неформальних груп на різних етапах його життя. Це дозволить збагатити новими вимірами вивчення проблеми формування наукової школи видатного вченого та загалом – інституційних процесів в українській науці його часу. Тут також плідним видається дослідити культуру конфлікту та вивчити особливості інтелектуального суперництва в середовищі українських істориків кінця ХІХ – першої третини ХХ століття крізь призму особистості М. Грушевського, що, за загальним визнанням сучасників, мав досить складний характер²⁴.

Безперечно, у статті ми лише окреслили шляхи методологічного та тематичного оновлення грушевськознавства, проте актуальність і плідність застосування новітніх методологічних підходів до студій над спадщиною видатного вченого є безсумнівними. Лише за умов такого широкого контекстуального та методологічного підходу до вивчення постаті М. Грушевського вдасться реалізувати важливе сьогодні завдання створення інтелектуальної біографії видатного діяча.

¹ Див. докл.: І. Гирич, *Внесок "Українського історика" в грушевськознавство*, «Український історик», 1994, № 1-4, с. 102-109.

² А. Атаманенко, *Розвиток грушевськознавства в діаспорі*, «Український історик», 2006-2007, № 4 / 1-2, с. 154-182.

³ Р.Я. Пиріг, *Грушевськознавство: стан та перспективи розвитку*, «Український історичний журнал», 1996, № 5, с. 71-83.

⁴ Л.П. Репина, *Текст и контекст в интеллектуальной истории*, [в:] *Сотворение истории. Человек – память – текст: Цикл лекций / Ин-т "Открытое о-во". Фонд содействия, Казан. гос. ун-т; Науч. ред. Л.П. Репина; Отв. ред. Е.А. Вишленкова*, Казань: Мастер Лайн, 2001, с. 309.

⁵ Див. докл.: В. Тельвак, *Німецькомовна «Історія українського народу» Михайла Грушевського в оцінках сучасників*, «Український історичний журнал», 2007, № 3, с. 175-189.

⁶ М. Hruschewskuj. *Ist die Geschichte des ruthenischen Volkes geschrieben oder noch nicht?* [в:] *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Innsbruck 1908, band XXIX, s. 201-215.

⁷ Див. докл.: В. Тельвак, *Перший том "Історії України-Руси" М.Грушевського (до проблеми еволюції історико-теоретичних поглядів)* [в:] *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць*, Львів, ЛНУ ім Франка, 2000, вип. 3, с. 252-256.

⁸ Див. напр.: В. Тельвак, *Наукова спадщина Михайла Грушевського в російській історіографії кінця XIX – першої половини XX століття* [в:] *Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник*, вип. V, Х.: ФріМайнд, 2002, с. 64-78; В. Тельвак, *Постать Михайла Грушевського в польській історіографії (кінець XIX-XX ст.)*, «Український історичний журнал», 2006, № 5, с. 67-82.

⁹ Див. докл.: В. Ульяновський, *Микола Аркас, "Історія України-Руси" і Михайло Грушевський* [в:] *Історія, історіософія, джерелознавство. Історичний збірник*, К.: Інтел, 1996, с.161-221; І. Гирич, *Ще до проблеми "Аркас і Грушевський"* [в:] *Історія, історіософія, джерелознавство. Історичний збірник*, К.: Інтел, 1996, с. 221-231.

¹⁰ Див. докл.: В. Тельвак, *Науково-популярні праці Михайла Грушевського в історіографічних дискусіях початку XX століття* [в:] *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, вип. X, Дрогобич: Коло, 2006, с. 348-358.

¹¹ Див. докл.: Роберт Дантон, *Історія читання* [в:] *Нові перспективи історіописання*. За редакцією Пітера Берка, К.: Ніка-Центр, 2004, с. 194-229.

¹² Див. напр.: В. Тельвак, *Українська історіографія в пошуках ідентичності (за матеріалами дискусій на сторінках львівської преси)* [в:] *Kraków-Lwów: księżki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku. IX Międzynarodowa Konferencja Naukowa (21-23 listopada 2007 roku). Streszczenia referatów*, Kraków, 2005, s. 33.

¹³ Див. докл.: Л.П. Репина, *«Персональная история»: биография как средство исторического познания* [в:] *Казус. Индивидуальное и уникальное в истории*. 1999, М., 1999, с. 76-100.

¹⁴ Див. докл.: Л.П. Репина, *Историческая биография и «новая биографическая история»* [в:] *Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории*. 5, М., 2001, с. 5-12.

¹⁵ Див. напр.: В. Тельвак, *Перший том "Історії України-Руси" Михайла Грушевського в оцінках сучасників* [в:] *Історіографічні дослідження в Україні*, К.: НАН України. Ін-т історії України, 2007, випуск 17, с. 16-38.

¹⁶ Н. Юсова, О.Є. Пресняков і схема історії східного слов'янства Михайла Грушевського [в:] *А се єго сребро: Збірник праць на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Федоровича Котляра з нагоди його 70-річчя*, К.: Інститут історії України НАН України, 2002, с. 259-268.

¹⁷ Див. напр.: Л. Зашкільняк, *Стосунки між українськими і польськими істориками на зламі XIX і XX століть* [в:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, tom II. Pod redakcją Jerzego Maternickiego, Leonida Zaskilniaka, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004, s. 272-294.

¹⁸ Див. напр.: О. Кураєв, *Перший історичний авторитет України. Михайло Грушевський і німецьке українознавство*, «Вісник НАН України», 2000, № 3, с. 55-58.

¹⁹ Л.П. Репина, *Междисциплинарность и история* [в:] *Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории*. 11, М.: Едиториал УРСС, 2004, с. 5–17.

²⁰ Б. Лепти, *Некоторые общие вопросы междисциплинарного подхода* [в:] *Споры о главном. Дискуссии о настоящем и о будущем исторической науки вокруг французской школы «Анналов»*, М. 1993, с. 71-77.

²¹ О.С. Поршнева, *Возможности междисциплинарного подхода в реализации задач интеллектуальной истории* [в:] *Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории*. 15, М.: КомКнига, 2005, с. 210-222.

²² И.Н. Данилевский, В.В. Кабанов, О.М. Медушевская, М.Ф. Румянцева, *Источниковедение: теория, история, метод. Источники российской истории*, М. 2000, с. 26-27.

²³ Див. напр.: І. Гирич, *Увага, неофройдисти йдуть*, «Дзеркало тижня», 2004, грудень; І. Гирич, *Лікарю, вилікуйся сам!* [в:] *Україна модерна*, 2005, число 9, с. 273-286; В. Ващенко, *Так і не прочитані історії неврастенії М.С. Грушевського* [в:] *Ейдос*, К., 2001, вип. 1, с. 391-398.

²⁴ Див. напр.: О.П. Толочко, *Дві не зовсім академічні дискусії (І.А.Лінниченко, Д.І.Багалій, М.С.Грушевський)* [в:] *Український археографічний щорічник*, К.: Наукова думка, 1993, вип. 2, с. 92-103.

The article deals with the problem of ways of modernization of interdisciplinary studies, devoted to studying the life and work of M. Grushevsky. It is emphasized the necessity of rethinking of methodological principles of knowledge about Grushevsky, overcoming traditional mikrografizm and descriptiveness. The author proposes to apply to the new methodology offers of cultural intellectual history that tends to methodological pluralism, focuses the researcher primarily on research on intellectual activities and processes in the field of humanitarian, social knowledge in their specific sociocultural and historical context. It is emphasized that only a rethinking of methodological principles of knowledge about Grushevsky enable the realization of the actual problems of creation of intellectual biography of a prominent person.